

presented the analysis of scientific literature on the issue of vocational training education of psychologists. Social order puts high demands on the training of a psychologist and one of the urgent problems of the modern psychological education is the formation of professional competence of the future expert. Many scientists focuses on the need to form a personal and professionally significant qualities of students-psychologists as a condition for the successful implementation of the future professional activity. There is a certain ambiguity in the views of scientists on the definition of professionally important psychological qualities. Under them understand these psychological characteristics of the person to which the chosen professional activity puts high demands. psychologists training system is aimed at the formation of professional consciousness of future specialists, professional identity, professional competence. It should be aimed at mastering the students the necessary knowledge of the system, the technology of practical professional activity, the formation of psychological culture of the future expert, part of which is the culture of verbal communication, the formation, the students professionally significant qualities of the person (self-esteem, self-actualization, sensitivity, empathy, frustration tolerance etc.), humanistic orientation, "dialogic" as its central component (the ability to establish interpersonal contact with the customer in a dialogic communication), etc. It should be emphasized that all the major types of professional activity psychologist practices carried out through the organization of communication with clients and the results of its work to a large extent will depend on what level of culture of verbal communication he owns, how he managed to establish effective interpersonal contact with the customer.

Keywords: personal, professional-quality, verbal communication culture, self-actualization, empathy, dialogue.

Відомості про автора:

Ханецька Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 10.05.2016

УДК 159.972::159.943:159.947.2::159.943:376.43

© Л. О. Макарчук, 2016

Л. О. Макарчук (м. Київ)

ОПАНОВУЮЧА ПОВЕДІНКА ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕНЬ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Макарчук Л. О. Опановуюча поведінка як фактор подолання порушень поведінки підлітків з розумовою відсталістю. У статті представлено емпіричне вирішення проблеми опановуючої поведінки розумово відсталих підлітків та описано специфіку її взаємообумовленості між психічним розвитком підлітків, особливостями подолання ними складних життєвих ситуацій та характеру впливу цієї поведінки на їх соціальну адаптацію. Встановлено, що опановуюча поведінка – це форма поведінки, яка відображає готовність індивіда вирішувати складні життєві ситуації. Вона реалізуються за допомогою сукупності засобів, методів та прийомів (стратегій копінг поведінки) та психологічних властивостей особистості (копінг ресурсів), які дозволяють долати труднощі і можуть розглядатися як форми адаптації. Вивчення та розвиток комплексу копінг-стратегій і копінг-ресурсів, які виконують ключову роль у формуванні опановуючої поведінки, дає підстави до формування у розумово

відсталих підлітків навичок опанування стресу і розв'язання складних життєвих ситуацій у процесі навчання і подальшої професійної діяльності.

Встановлено показники опановуючої поведінки розумово відсталих підлітків: за домінантними складними життєвими ситуаціями: непорозуміння з батьками, суперечки з однокласниками, суперечки з друзями, суперечки з молодю людиною, непорозуміння з вчителями, втрата одного із батьків, проблеми у навчанні; за стратегіями вирішення складних життєвих ситуацій: стратегія розв'язання проблем, стратегія пошуку підтримки, стратегія уникнення; за специфікою домінантних стратегій особистісних сфер: когнітивним, емоційним та поведінковим копінгами; за специфікою особистісних властивостей: фізична агресія, вербальна агресія, агресія ухилення та почуття провини.

Ключові слова: опановуюча поведінка, стратегії опановуючої поведінки, особистісні властивості, складна життєва ситуація, підлітковий вік, розумова відсталість, психологічна діагностика, психологічна корекція.

Постановка проблеми. Розвиток механізмів опановуючої поведінки, оволодіння навичками, що сприяють процесу переживання та подолання складних життєвих ситуацій – важлива і необхідна частина розвитку особистості підлітка з розумовою відсталістю. Оскільки, як засвідчують події сьогодення, підліток з розумовою відсталістю зіштовшується з такими ситуаціями не лише у переживанні стосунків в сім'ї, родині, в школі, але й у переживаннях драматичних подій усього українського суспільства. Традиційно вважають, що прояв тих чи інших способів реагування на складні життєві ситуації залежить від ступеня самоактуалізації особистості – чим вищий рівень розвитку особистості людини, тим успішніше вона долає труднощі. Поряд з цим, ми переконані, що у підлітковому віці формуються стійкі способи опановуючої поведінки, а також особистісні особливості, які виступають в якості ресурсів психологічного подолання труднощів.

Аналіз наукових досліджень. У контексті дослідження опановуючої поведінки розумово відсталих підлітків ми виходили з позиції, що зі зміною їх особистісних суб'єктивних позицій в опануванні складною життєвою ситуацією, змінюється і сам характер взаємодії з оточуючими з неефективного на ефективний, з пасивного на активний. Йдеться про подолання порушень поведінки цих підлітків, які сформувалися внаслідок тих чи інших складних ситуацій в їх житті.

Підтримку нашої позиції знаходимо в дослідженні Т. Колосової [1]. Дослідниця констатувала сам факт існування такої поведінки у підлітків з порушеннями розумового розвитку, оскільки копінг-поведінка досліджувалася на вибірці таких підлітків та з урахуванням їхніх типових захисних механізмів й висловлювань, що характерні типовим виборам при її (поведінки) реалізації. Відповідно до характеру висловлювань Т. Колосова переконує, що розумово відсталі підлітки рідше, ніж їхні однолітки зі збереженим розумовим розвитком, використовують продуктивні стратегії, що призводять до вирішення ситуації (Я-висловлювання типу: «звертаюсь до себе», «говорю сам з собою»), зміни дії (Я-висловлювання типу: «гуляю біля дому», «граю» та ін.). Здебільшого їм притаманні непродуктивні стратегії фізичного насичення (Я-висловлювання типу: «їм і п'ю») та агресивної поведінки (Я-висловлювання типу: «б'ю, ламаю, кидаю речі»), що знижує рівень конструктивного вирішення ними складних життєвих ситуацій.

В цілому, для опановуючої поведінки розумово відсталих підлітків характерною є дія у складній ситуації за шаблоном з використанням від однієї до трьох копінг-стратегій, тоді як підлітки зі збереженим інтелектом володіють значно ширшим спектром поведінкових стратегій.

Аналіз результатів досліджень психічного розвитку в підлітковому віці показав, що основними його психологічними новоутвореннями є: відкриття «Я», виникнення рефлексії,

розвиток самосвідомості (усвідомленням підлітком своєї індивідуальності), активна реалізація потреби у спілкуванні, формування світогляду, опанування моральними нормами, формування основ самооцінки, самоствердження і самовизначення, прагнення до самостійності й незалежності, що досить часто викликає протиріччя та призводить до виникнення складних життєвих ситуацій та порушень поведінки (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Т. Драгунова, Д. Ісаєв, В. Каган, Ж. Піаже, Л. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, С. Холл, Є. Штерн та ін..).

Ми переконані, що важливим напрямком психічного розвитку в підлітковому віці у дітей з порушеннями розумового розвитку – є формування стратегій або способів подолання проблем і труднощів, тобто формування стратегій опанування власною поведінкою. Частина з цих стратегій складається ще в дитинстві і з часом набуває форми автоматичних дій та різноманітних автоматизмів. У підлітковому віці вони трансформуються, наповнюються новим смислом, набувають рис самостійності, особистих рішень при зіткненні зі складними ситуаціями та вимогами. Що не завжди виступає характерним для підлітків, які мають порушення розумового розвитку.

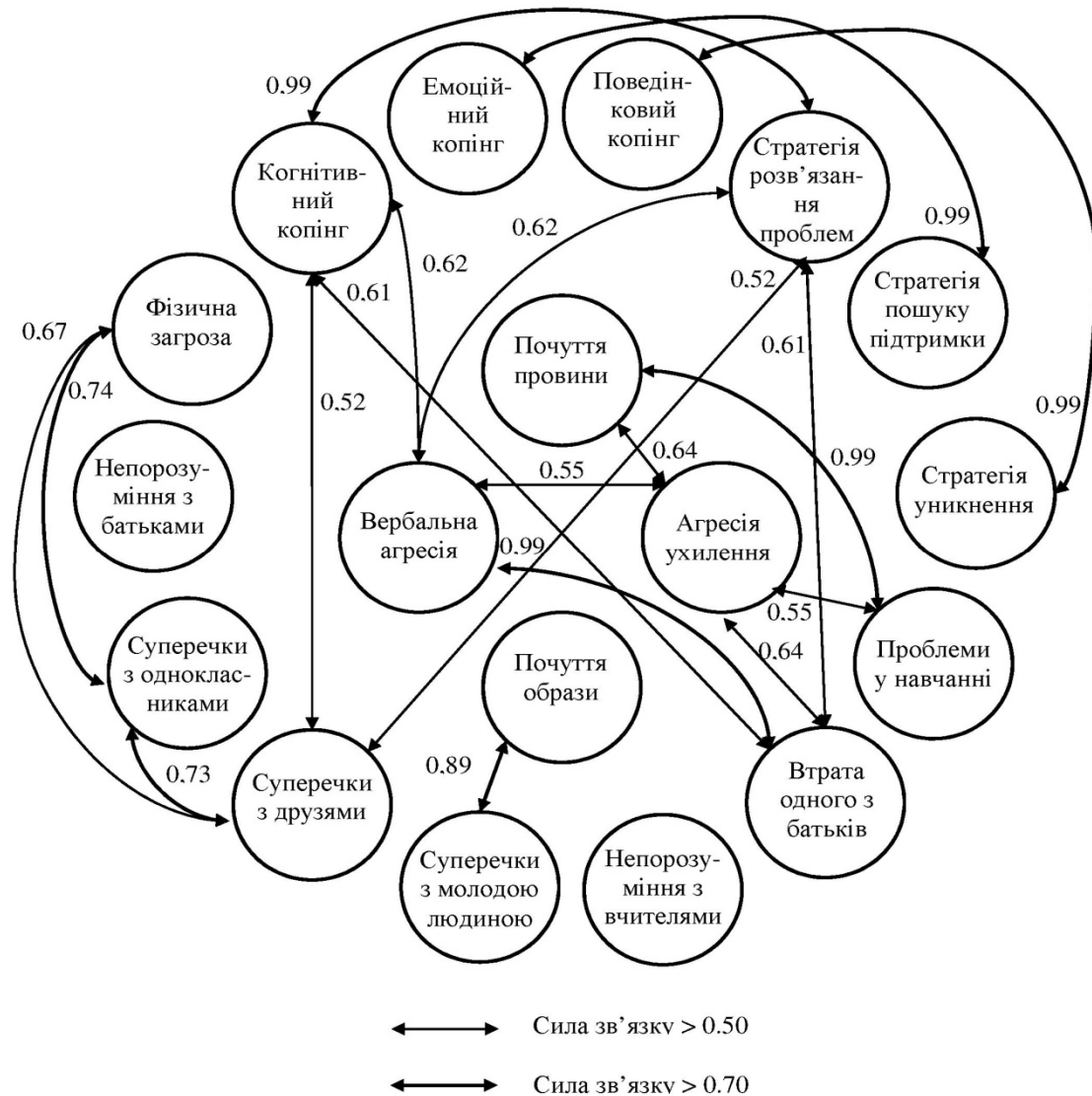
Виявлено, що здебільшого зовнішня демонстрація очікуваних вікових новоутворень у психічному розвитку цих підлітків не є підтвердженою відповідними внутрішніми змінами, що вказують на набуття такими підлітками найважливішої ознаки цього вікового періоду – здобуття суб'єктивності у виконання діяльності та формуванні відповідних моральних інстанцій. Це з одного боку окреслює методологічні аналогії формування опановуючої поведінки у цих підлітків, з іншого – ґрунтовні характерологічні відмінності в її формуванні, проявах та спрямованості. Невирішеність проблеми відповідності закономірностей формування опановуючої поведінки в нормі розумового розвитку та при його порушеннях й зумовило постановку проблеми дослідження – опановуюча поведінка підлітків з порушеннями розумового розвитку.

Теоретичний аналіз дав підстави констатувати, що розумова відсталість негативно впливає на стан емоційно-вольової сфери, детермінує порушення соціальної поведінки особистості (Л.С. Виготський, В.В. Гроховський, В.К. Кузьміна, К.С. Лебединська, В.І. Лубовський, М.С. Певзнер та ін.); впливає на характер (відсутність чи слабкість) загального контролю поведінки у стосунках з іншими людьми, знижує можливості правильного вибору такою особистістю способів подолання труднощів, контролю над своїми діями, усвідомленням ситуації (О.К. Агавелян, Е.Я. Альбрехт, В.Б. Горський, Г.Г. Запрягаєв, М.П. Матвєєва, О.П. Сєверов, В.М. Синьов та ін..). Відповідно, **метою статті** є опис та інтерпретація результатів вирішення проблеми опановуючої поведінки у підлітків з порушеннями розумового розвитку та виявлення ролі складних життєвих ситуацій у формуванні специфіки їх опановуючої поведінки.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Емпіричне дослідження опановуючої поведінки підлітків з розумовою відсталістю дало підстави переконливо довести, що такі технологічні складові як психодіагностика та психокорекція, які складають зміст ефективності будь-яких психолого-педагогічних чи соціальних впливів на формування цієї поведінки при наявності порушень у розвитку – є основними умовами ефективності психолого-педагогічних втручань. Своєчасна психологічна діагностика має ґрунтуватися на врахуванні характерологічних та особистісних властивостей цих підлітків, їх здатностей сприймати та опрацьовувати діагностичний матеріал, а також враховувати специфіку організації ними власної діяльності [2,3]. Поряд з цим, необхідно враховувати й роль статистичного аналізу результатів, оскільки саме вони дозволяють виявити ті складні зв'язки та домінантні властивості, що й забезпечують сформованість та функціонування опановуючої поведінки.

На нашу думку, саме ці методи дають підстави не лише встановити властивості, що детермінують опановуючу поведінку, а й описати в який спосіб вони виступають в якості факторів впливу на загальну тенденцію подолання порушень поведінки при психологічній

корекції. У свою чергу, психологічна корекція має включати в себе обов'язкову констатацію первинної сформованості показників опановуючої поведінки та ґрунтуватися на цих вихідних показниках й орієнтуватися на поступові перетворювальні зміни, у межах кожного етапу цього процесу. В такий спосіб ми у психологічній корекції вбачаємо засіб психологічного впливу на кожний показник (що відображає явище цієї поведінки) та опис відповідних ймовірних його змін як під впливом технологічної складової психокорекційної роботи, так і при врахуванні динаміки (чи її відсутності) особистісної специфіки реалізації опановуючої поведінки підлітків з розумовою відсталістю (Рис. 1.).

Кореляційний аналіз отриманих результатів психологічної діагностики за коефіцієнтом r -Спірмена дав підстави стверджувати, що опановуюча поведінка підлітків з розумовою відсталістю характеризується наступними показниками:

- за доміантними складними життєвими ситуаціями, що визначають її специфіку: непорозуміння з батьками, суперечки з однокласниками, суперечки з друзями, суперечки з молодістю людиною, непорозуміння з вчителями, втрата одного із батьків, проблеми у навчанні;
- за стратегіями вирішення складних життєвих ситуацій: стратегія розв'язання проблем, стратегія пошуку підтримки, стратегія уникнення;

- за специфікою домінантних стратегій особистісних сфер: когнітивним, емоційним та поведінковим копінгами;

- за специфікою особистісних властивостей: фізична агресія, вербальна агресія, агресія ухилення та почуття провини.

Ці показники було виявлено за результатами отриманих значень сили зв'язку $r > 0.50$ та $r > 0.70$. Усі інші отримані результати та їх кількісні показники не було встановлено в якості значущих функціональних зв'язків та властивостей, які ними відтворюються. Ми здійснили диференціацію отриманих значимих кореляційних зв'язків за показниками, які пов'язані з копінгами за особистісними сферами (когнітивний, емоційний та поведінковий), а також за особистісними властивостями, які нами було виявлено через вираження певних особистісних властивостей.

Так, на вибірці підлітків з розумовою відсталістю було виявлено, що їхні когнітивні копінги позитивно корелюють із стратегією розв'язання проблем ($r > 0.99$), складною життєвою ситуацією «втрата одного із батьків» ($r > 0.61$) та «суперечки з друзями» ($r > 0.52$), особистісною властивістю «вербальна агресія» ($r > 0.62$). Підтверджується загальна тенденція того, що раціональні форми опановуючої поведінки у цих підлітків забезпечуються станом сформованості їхніх здатностей до вирішення складних життєвих ситуацій, з яких втрата одного із батьків є найбільш вагомою для них. Здебільшого вони застосовують агресивність у якості позбавлення внутрішньої напруги, природа якої обумовлюється втратою і фрустрованістю. Виявлення цієї агресії спрямовано на однолітків та слабших від підлітка людей. Досить часто ця агресивність набуває форми соціопатичної поведінки з нанесенням серйозних фізичних ушкоджень у тому випадку, коли ця агресія не контролюється з боку дорослих. Поряд з цим, фрустрованість як особистісна властивість є найбільш складною для переживання цими підлітками і здебільшого долається ними через агресивність. Підтвердження цьому ми знайшли у спостереженнях за фрустрованими підлітками у процесі корекційної роботи.

Емоційний копінг у цих підлітків має один кореляційний зв'язок зі стратегією пошуку підтримки ($r > 0.99$), що підтверджується загальною закономірністю розвитку емоційної сфери при наявності розумової відсталості, а саме бідністю усвідомлення емоцій такими підлітками та пошук джерела у їх переживанні та відтворенні у тісній взаємодії з іншою людиною. У процесі роботи з такими підлітками найбільш складним є пошук емоційного контакту з ними, який є прямо пропорційний наявності у них психічної травматизації та стану емоційного дискомфорту, який притаманний їх сімейній чи родинній взаємодії. Також цей кореляційний зв'язок указує на наявність значимого дорослого – одного із батьків, втрату якого підлітку практично не можливо самотужки пережити. У такий спосіб встановлено, що емоційний копінг є найменш сформований у цих підлітків в системі їх опановуючої поведінки.

Аналогічна тенденція, наявність одиничного кореляційного зв'язку виявлена і в параметрах поведінкового копінгу зі стратегією уникнення ($r > 0.99$). Результати супутніх спостережень за підлітками, яких було досліджено дають підстави констатувати, що здебільшого в якості їх стереотипної поведінкової стратегії – є стратегія уникнення, оскільки ця стратегія є найменш складною і не вимагає додаткових пізнавальних чи емоційних зусиль. Підлітки уникають вирішення та звернення за допомогою і навіть тоді, коли по відношенню до них скоюються насильницькі дії. Вони уникають не лише тому, що їм складно усвідомити ці дії в якості акту насильництва проти їх волі, а й тому, що досить часто вони довіряють агресору (більш складні форми розумової відсталості з наявними особистісними порушеннями). Ось чому складно виявити та описати цей копінг в якості складової опановуючої поведінки, самі підлітки мовчать про будь-які складні стосунки і не вказують на них. Лише проєктивні методи діагностики

та корекції дають можливість виявити як акт самого насильства проти підлітка, так і ймовірно встановити характер насильницьких дій та виявити того, хто виступав в якості агресора.

Таким чином, вагомого значення набуває виявлення особливостей впливу на функціонування емоційного та поведінкового копінгів підлітків з розумовою відсталістю та здійснити відповідні заходи щодо зміни формування показників когнітивних копінгів з використанням інших стратегій у вирішенні складних життєвих ситуацій. Вочевидь, когнітивний копінг буде найбільш складним у формуванні опанувальної поведінки. Тобто, чим раніше у віковому аспекті буде здійснюватися формування когнітивних автоматизмів у змісті опанувальної поведінки підлітків, тим більш вірогідним є її використання в змісті повсякденного життя цими підлітками.

Вагомого значення набуває аналіз кореляційних зв'язків між домінантними складними життєвими ситуаціями та стратегіями вирішення складних життєвих ситуацій. На жаль, але було виявлено, що стратегія розв'язання проблем у цих підлітків корелює з життєвою ситуацією «втрата одного з батьків» ($r > 0.61$) та ситуація «суперечки з друзями» ($r > 0.52$). Ці зв'язки дають підстави стверджувати, що підліткам у процесі вираження опановуючої поведінки як конструктивної, деструктивної чи змішаної вагомого значення набуває фіксація на іншій людині та значимих однолітках. Здебільшого підлітки використовують такі поведінкові дії як конфлікт, чвари, сварки, жалоби на друзів та наклепи. Поряд з цим, досить часто підлітки з розумовою відсталістю виховуються в складних життєвих ситуаціях переживання яких підсилюється недостатньо конструктивними сімейними обставинами. Тому, досить часто втрата (для прикладу, розлучення) одного із батьків з одного боку переживається таким підлітком як втрата. З іншого, якщо у ставленні до підлітка використовувалося насильство, агресивні дії, вербальна агресія то позбавлення сумісного проживання з агресивними батьками досить часто позбавляє їх негативного напруження. Що й дає підстави стверджувати – стратегія розв'язання проблем у розумово відсталих підлітків забезпечується й недостатньо конструктивними (у порівнянні зі стандартами та стереотипами соціуму) рішеннями.

Також вагомого значення набуває встановлення кореляційних зв'язків між домінантними складними життєвими ситуаціями та специфікою особистісних властивостей. Виявилось, що між цими змінними є найбільша кількість кореляційних зв'язків. Це дозволяє підтвердити наше припущення щодо основоположним підґрунтям опановуючої поведінки визначається домінантною роллю особистісного фактору в формуванні цієї поведінки в розумово відсталих підлітків. Так, складна життєва ситуація «проблеми у навчанні» корелює з почуттям провини ($r > 0.99$) та агресією ухилення ($r > 0.55$). «Втрата одного із батьків» корелює з агресією ухилення ($r > 0.64$) та вербальною агресією ($r > 0.99$). «Суперечки з молодого людиною» корелюють з почуттям образи ($r > 0.89$). «Суперечки з однокласниками» корелюють з фізичною агресією ($r > 0.74$). «Суперечки з друзями» корелює з фізичною агресією ($r > 0.67$). Ці кореляційні зв'язки переконливо доводять, що здебільшого підлітки з розумовою відсталістю використовують опановуючу поведінку, що має внутрішнє підґрунтя агресію. Зокрема, здебільшого вони мають ухильну агресію, почуття образи та почуття провини, що як форми агресії спрямовані на свій внутрішній світ. Вочевидь, підлітки агресують проти самих себе. Що дає підстави вказати на існування недостатньо конструктивних поведінкових стратегій. Представленість вербальної та фізичної агресії також свідчить, що на жаль, але цим підліткам необхідно надавати додаткову психологічну підтримку та допомогу, а в більшості випадків і психологічну корекцію.

Було виявлено й внутрішні кореляційні зв'язки між складними життєвими ситуаціями. Зокрема, корелюють між собою «суперечки з друзями» та «суперечки з однокласниками» ($r > 0.73$). Це у межах нашого дослідження має вагоме значення, оскільки підлітки з розумовою відсталістю практично не диференціюють друзів та однокласників за признаками дружби.

Здебільшого вони визначають дружбу як перебування на одній території (двір біля будинку, шкільний клас, сусіди та ін..) та підтримка достатньо сприйнятливих не агресивних стосунків. У випадку, коли вони мають приналежність до неформальних підліткових груп то незалежно від характеру стосунків у цих групах, вони визначають це як дружба, навіть якщо ними й нехтує лідер такого неформального угруповання. Усі інші позиції дружби ними можуть бути визначенні у випадку, якщо з ними здійснюється відповідна психологічна робота.

Також було виявлено кореляційні зв'язки між показниками особистісних властивостей. Корелює між собою агресія ухилення та почуття провини ($r > 0.64$), агресія ухилення та вербальна агресія ($r > 0.55$). Це вказує на недостатньо конструктивну стратегію у формуванні опановуючої поведінки, оскільки здебільшого вона носить змішану чи деструктивну форми.

У такий спосіб можемо констатувати, що здебільшого виявлено змішану та деструктивну форми поведінки підлітків з розумовою відсталістю. Основними показниками цих форм опановуючої поведінки є агресивність, стратегія розв'язання проблем засобами вербальної агресії та домінуючі складні життєві ситуації «втрата одного з батьків», «проблеми у навчанні» та «суперечки з друзями». Так, складна життєва ситуація «втрата одного із батьків» визначається кореляційними зв'язками з когнітивним копінгом ($r > 0.61$), стратегією розв'язання проблем ($r > 0.61$), вербальною агресією ($r > 0.99$) та агресією ухилення ($r > 0.64$). Складна життєва ситуація «проблеми у навчанні» здебільшого проживається цими підлітками реактивно (в автоматичному реагуванні у формі самозвинувачення чи звинуваченні інших) бо корелює з почуттям провини ($r > 0.99$) та агресією ухилення ($r > 0.55$). Ситуація «суперечки з друзями» корелює з когнітивним копінгом ($r > 0.52$) та стратегією розв'язання проблем ($r > 0.52$).

Найбільш складним у всіх цих зв'язках є потреба в описі саме когнітивного копінгу, що притаманний підліткам з розумовою відсталістю, оскільки вони вирішують проблеми та характер їх вирішення носить аутентичний саме цій категорії підлітків характер. Саме встановлення цього характеру і було основним завданням констатувального експерименту.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань проблеми формування опановуючої поведінки у підлітків з розумовою відсталістю. Вочевидь, вона є складною за вирішенням, оскільки поведінка ґрунтується на складних механізмах психічної діяльності, які встановити при наявності порушень розумової діяльності досить складно. Та поряд з цим, наше дослідження та отримані результати переконливо доводять, що опановуюча поведінка розумово відсталих підлітків – це поведінка, що забезпечує адаптацію індивіда у суспільстві шляхом збереження власної автентичності та пошуку ним оптимальних форм встановлення комунікації і взаємодії. Підліткам з порушеннями розумового розвитку також притаманне формування цієї поведінки та її функціонування в якості адаптаційного механізму. Водночас, труднощі у формуванні цієї поведінки та її характер впливає на утворення типових вторинних відхилень в поведінці та особистості цих підлітків. Все це переконливо доводить існування нагальної потреби в своєчасному впливі на формування цієї поведінки у підлітковому віці, особливо при наявності первинних порушень психічної діяльності.

Література

1. Колосова Т.А. Копинг-поведение и механизмы психологической защиты у подростков с умственной отсталостью: дисс. на соискание науч. степ. к. психол. н.: 19.00.10 / Колосова Татьяна Александровна. — СПб, 2007. — 150 с.
2. Макаруч Л.О. Особливості психологічної діагностики опановуючої поведінки підлітків з розумовою відсталістю / Л.О. Макаруч // Міжнародна науково-практична конференція «Педагогічні та психологічні науки: напрямки та тенденції розвитку в

Україні та світі»: Збірник тез наукових робіт (м. Київ, Україна, 6 червня 2014 року). – Київ: «Одеський національний університет імені І.І. Мечникова», 2014. – С. 59-63.

3. *Макарчук Л.О.* До проблеми наукових підходів дослідження копінг-поведінки розумово відсталих підлітків / Л.О. Макарчук // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Додаток 1 до Вип. 31, Том VIII (50): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2013. – С. 248-256.

Макарчук Л. А. Совладающее поведение как фактор преодоления нарушений поведения подростков с умственной отсталостью. В статье представлено эмпирическое решение проблемы совладающего поведения умственно отсталых подростков и описано специфику ее взаимоотношенности между психическим развитием подростков, особенностями преодоления ими сложных жизненных ситуаций и характера влияния этого поведения на их социальную адаптацию. Установлено, что совладающее поведение – это форма поведения, которая отражает готовность индивида решать сложные жизненные ситуации. Она реализуется с помощью совокупности средств, методов и приемов (стратегий копинг поведения) и психологических свойств личности (копинг ресурсов), которые создают предпосылки к преодолению трудностей и могут рассматриваться как формы адаптации. Изучение и развитие комплекса копинг-стратегий и копинг-ресурсов, которые выполняют ключевую роль в формировании совладающего поведения, дает основания к формированию в умственно отсталых подростков навыков освоения стресса и решения сложных жизненных ситуаций в процессе обучения и последующей профессиональной деятельности.

Установлено показатели совладающего поведения умственно отсталых подростков: по доминантными сложными жизненными ситуациями: недоразумение с родителями, споры с одноклассниками, споры с друзьями, споры с молодым человеком, недоразумения с учителями, потеря одного из родителей, проблемы в обучении; за стратегиями решения сложных жизненных ситуаций: стратегия решения проблем, стратегия поиска поддержки, стратегия избегания; по специфике доминантных стратегий личностных сфер: когнитивным, эмоциональным и поведенческим копингами; по специфике личностных свойств являются: физическая агрессия, вербальная агрессия, агрессия уклонения и чувство вины.

Ключевые слова: совладающее поведение, стратегии совладающего поведения, личностные свойства, сложная жизненная ситуация, подростковый возраст, умственная отсталость, психологическая диагностика, психологическая коррекция.

Makarchuk L. O. The mastering behavior as factor of influence on overcoming of the behavioral disorders of adolescents with intellectual disability. The article presents an empirical solution to the problem of the mastering behavior of adolescents with intellectual disability and describes the specifics of interdependence between the mental development of the adolescents; features of their overcoming in difficult life situations and the impact of their behavior on social adaptation. It was found that mastering behavior is a form of the behavior which reflects the willingness of the individual to solve difficult life situations. It is implemented using set of tools, methods and techniques (strategies for coping behaviors) and psychological personality (coping resources), which allow to overcome difficulties and can be seen as forms of adaptation. The research and development of the coping strategies and coping resources complex that play a key role in formation of the mastering behavior. That gives grounds to the formation of the skills in mastering

stress and solving difficult situations in the learning process and future career to adolescents with intellectual disability.

The indicators of the mastering behavior of the adolescents with intellectual disability were established: according to the dominant complex life situations that determine the specificity of the mastering behavior which are: misunderstandings with parents, disputes with classmates, friends, debate with the young man, misunderstandings with teachers, the loss of a parent, problems in education; according to the strategies for solving complex situations which are: the strategy of solving problems, the strategy of the support search, the strategy of avoidance; according to the specific dominant strategies for personal spheres, the mastering behavior is determined by cognitive, emotional and behavioral coping; according to the specific personality which are: physical aggression, verbal aggression, aggression avoidance and guilt.

Keywords: the mastering behavior, strategies of the mastering behavior, personality, difficult life situation, adolescence, intellectual disability, psychological diagnosis, psychological correction.

Відомості про автора:

Макарчук Людмила Олексіївна – психолог Міського центру дитини Київської міської державної адміністрації.

Статтю подано до друку 11.05.2016

УДК 159.922.27::159.923.5:159.943.8:376.43

© А. В. Міненко, 2016

А. В. Міненко (м. Київ)

СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА

Міненко А. В. Ставлення батьків як умова формування особистісної саморегуляції дітей з синдромом Дауна. В статті представлені результати теоретичного та експериментального дослідження особливостей становлення особистості дітей з синдромом Дауна у дошкільному віці, зокрема, формування їхньої особистісної саморегуляції. Відтак, теоретичний аналіз переконливо доводить, що порушення дитячо-батьківських відносин призводять до появи різних проблем у психологічному та соціальному розвитку дитини – це емоційні розлади, порушення інтелектуального, моторного та мовленнєвого розвитку, поведінкові порушення. Описано основні чинники та умови формування особистісної саморегуляції цих дітей, серед яких виділяють стан сформованості довільності психічних процесів. Такими основними психічними процесам є сприймання, увага та пам'ять. Мислення і мовлення пронизують вищезазначені процеси, впливаючи на їх діяльність і формуючи їх довільність. Саме довільність і виступає якісним показником реалізації особистістю регуляторних функцій. За результатами експериментального дослідження було встановлено наявність умов формування особистісної саморегуляції цих дітей, серед яких провідну роль має специфіка родинного виховання, зокрема, те ставлення батьків до дитини, що склалося під впливом низки негативних факторів. Визначено таку категорію, як ставлення батьків, через представлення симптомів, стереотипів та відношення, що формуються у батьків після народження дітей з синдромом Дауна. Переконливо доведено, що складність симптомів, стереотипи, а також недостатня поінформованість батьків про специфіку формування особистості дітей з синдромом Дауна та необхідні засоби його стимуляції спричиняють появу таких стратегій батьківського ставлення, які характеризуються неспроможністю батьків